

to je slučajna upotrebna oprjeka, a nije sustavna. Da je *-ota* normalan hrvatski sufiks, dokazuju hrvatske riječi kao *divota*, *dobrota*, *grjehota*, *grozota*, *ljepota*, *milota*, *prostota*, *sramota*, *strahota*...

Znam da bi se moglo raspravljati i o oprjeci *čistota* – *čistoća*, ali ostavimo to

za drugi put, pogotovu ako tko o tome postavi pitanje.

Kao što sam završio članak o prilogu *prvenstveno*, bit će korisno da opet ponovim: nije dobro da si sami bez valjanih razloga sužavamo izbor.

Stjepan Babić

OSVRTI

HRVATSKI POGLED NA SRPSKU LEKSIKOGRAFIJU (Staro u novom ruhu)

Srpska akademija znanosti i umjetnosti – Odjel za jezik i književnost – Odbor za izradu Češko-srpskoga i Poljsko-srpskoga rječnika – u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva u Beogradu objavila je relativno nedavno dva nova rječnika: najprije *Poljsko-srpski rečnik / Słownik polsko-serbski* (Beograd, 1999.), a zatim i *Češko-srpski rečnik / Česko-srbský slovník* (Beograd, 2000.).

Projekt izrade poljsko-srpskoga rječnika vodio je akademik Miroslav Pantić, kao glavni urednik potpisan je prof. dr. Đorđe Živanović, a autori su Danilka Đurišić-Stojanović i Uglješa Radnović. Rječnik su recenzirale akademkinja Irena Grickat-Radulović i prof. dr. Zuzana Topolińska (inozemni član SANU).

Na češko-srpskom rječniku, uz nositelja projekta i glavnoga urednika – akademika Pavla Ivića, radili su prof. dr. Krešimir Georgijević, dr. Nada Đorđević, Slobodanka Urošević, Emilija Kačanik i prof. dr. Dragutin Mirković. Recenzenti rječnika su akademkinja Irena Grickat-Radulović (Beograd) i prof. dr. Alois Jedlička (Prag).

U oba je rječnika *ijekavske oblike i varijantsku leksiku* (kako stoji u impresumu) obradio mr. Vlado Đukanović.

Obrazlažući potrebu za dvojezičnim rječnicima slavenskih jezika, autori poljsko-srpskoga rječnika u opširnom predgovoru (33 stranice) naglašavaju da *našoj* leksikografiji, izuzme li se Benešićev hrvatsko-poljski (Zagreb, 1949.), Frančićev srpskohrvatsko-poljski (Varšava, 1966.) i nekoliko manjih rječnika, nedostaju upravo rječnici sa zapadnoslavenskom sastavnicom. Ideja o izradi poljsko-srpskohrvatskoga i češko-srpskohrvatskoga rječnika rođena je u Institutu za istočne i zapadne slavenske jezike i književnosti SANU – prema koncepciji prof. Radovana Lalića, Krešimira Georgijevića i Kirila Taranovskoga.

Rad na poljsko-srpskohrvatskom rječniku počeo je davne 1950. godine, kad su leksikografske teorijske osnove bile slabe, a leksikografski izvori, prije svega jednojezični i slični dvojezični rječnici, malobrojni i konceptijski zastarjeli (u početku se nekoliko puta mijenjao i autorski kolektiv i glavni urednik). Rad na novoj, suvremenoj verziji poljsko-srpskohrvatskoga rječnika počeo je 1963. godine, da bi se 1969., po uzoru na konceptijske i sadržajne promjene u najnovijim poljskim rječnicima, krenulo u izradu treće, proširene verzije toga rječnika. Poljsko-

-srpski rječnik tiskan je napokon (nakon posljednje revizije poljskoga leksika, obavljene uz pomoć poljskih jezikoslovaca) u dva velika sveska (A-Ó i P-Ž, ukupno 3 550 stranica) koji sadrže 102 796 natuknica (*odrednica*). U namjeri da njihov rječnik bude "prava i potpuna slika poljskog jezika u rasponu dvaju stoljeća" (kako kažu u predgovoru na str. 9), autori su široko zahvatili poljsku leksičku građu toga razdoblja – od arhaičnoga književnoga leksika do suvremenoga stručnoga nazivlja i najfrekventnijih elemenata razgovornoga jezika. Na toj je osnovi predviđena i njegova široka namjena. Za razliku od češko-srpskoga rječnika, poljsko-srpski sadrži i kratak pregled poljske gramatike, tj. osnovne informacije o poljskim glasovima i oblicima (str. 39–60).

Dva velika sveska češko-srpskoga rječnika (A-O i P-Ž, ukupno 2 600 stranica) sadrže 77 519 *odrednica* i autorica predgovora Slobodanka Urošević svrstava ovaj rad u rječnike srednjega tipa. U kratkom prikazu povijesti rječnika ona navodi da se situacija na području leksikografije u vrijeme kad je rad na rječniku počinjao, znatno razlikovala od današnje, jer još nije postojala ni *teorija eksplikativnih rječnika* ni takvi češki i srpski rječnici. Tek je 1976. godine konačno razrađena osnovna koncepcija po kojoj je "izrađena nova, potpuno revidirana i na nov način shvaćena verzija rječnika". U toj je verziji, uz svesrdnu pomoć čeških jezikoslovaca, temeljito revidiran izbor češkoga leksika. Rječnik je izrađen za široku namjenu – za praktične i prevoditeljske, ali i šire stručne i kulturne potrebe.

U dugotrajnom i dijelom usporednom radu na ovim rječnicima (mnogi su suradnici u međuvremenu umrli) obrada poljske i češke građe bila je, kako vidimo iz predgovora, u više navrata podvrgnuta re-

vizijama, izmjenama i dopunama. Srpski su autori morali pratiti zbivanja u poljskoj i češkoj leksikografiji i uzeti u obzir promjene u izboru građe i načinu obrade poljskih i čeških rječnika. Poljski i češki suradnici u tome su pogledu očito uvelike pridonijeli kvaliteti rječnika.

Što je, međutim, s revizijom srpskoga, odnosno *srpskohrvatskoga* leksika koji je bio aktualan u vrijeme famozne varijantnosti, kad su ovi rječnici koncepcijski bili definirani? Za spomenute *ijekavske oblike i varijantsku leksiku* u predgovoru poljsko-srpskoga rječnika nalazimo ovakvo tumačenje: "Po završetku Rječnika Odjel za jezik i književnost obaviješten je da je srpska strana rječnika izrađena pretežno u istočnoj varijanti i ekavskim izgovorom pa je nakon konzultacije lingvиста članova SANU (akademici Milka Ivić, Irena Gricak-Radulović, Pavle Ivić i Mitar Pešikan) s autorima Rječnika Odjel donio odluku da se prijevodni jezik predstavi u više varijanata i u oba književna izgovora. Dopunjavanje je povjereno Vladi Đukanoviću, stručnom suradniku Instituta za srpski jezik u Beogradu. Vlado Đukanović je, također po preporuci Odjela za jezik i književnost SANU, unio i stanovit broj riječi koje pripadaju zapadnoj varijanti našega književnoga jezika. Nakon podjele jezika, koju nije inicirala srpska strana, sada ostaje naziv Poljsko-srpski rječnik. Odlučeno je da bi posao izbacivanja riječi bio ne samo suvišan, nego i štetan, jer bi se time Rječnik osiromašio." Slično stoji i u predgovoru češko-srpskom rječniku: "Vlado Đukanović unio je ijekavske oblike riječi kao i stanovit broj riječi koje pripadaju zapadnoj varijanti. Nakon podjele jezika, koju nije inicirala srpska strana, sada ostaje naziv Češko-srpski rječnik. Odlučeno je da bi posao izbacivanja zapadne varijante bio ne samo su-

višan i znatan, nego i štetan, jer bi time Rječnik bio osiromašen." U preciznim uputama za uporabu rječnika, gdje se, uz ostalo, govori o sustavu obrade specifičnih srpskih leksičkih i frazeoloških ekvivalenata, o varijantnosti norme nema ni riječi. Atribut *srpski* pokriva, dakle, cijelu tzv. zapadnu varijantu i nikakve napomene više nisu potrebne.

U opsežnom popisu literature (preko 170 naslova u poljsko-srpskom i gotovo 100 naslova u češko-srpskom rječniku) kojom su se autori služili, navedeni su, uz ostale, i svi značajniji hrvatski rječnici (rječnici hrvatskih autora ili hrvatska izdanja), npr. Benešićev hrvatsko-poljski, Klaićev rječnik stranih riječi, Matešićev frazeološki rječnik, Sabljakov šatrovački rječnik, Simeonov rječnik lingvističkoga nazivlja, čak i Horvatićev ilustrirani bilinar, te niz dvojezičnih općih i stručnih rječnika, npr. Putančev, Poljanca i Madatove-Poljanec, Dapčev (elektrotehnički) i dr. S obzirom na sadržaj srpskoga dijela rječnika, mogli bismo reći da od hrvatskih rječnika na tome popisu nedostaje samo Brodnjak (ovo nije *zločesta* napomena).

Srpski korisnici ovih rječnika svakako mogu biti zadovoljni. Ponuđena im je poljska i češka građu za široku uporabu, izvrsno opisana, sustavno i dosljedno obrađena. Poljski i češki prosječni korisnici vjerojatno će biti zatečeni zbog ćirilice kojom je pisan srpski dio obaju rječnika (tzv. desni stupac). Oni kojima ćirilica ne predstavlja problem, možda će se upitati zašto se u njemu pojavljuju tolike dublete, varijante, sinonimi, paronimi ili – o čemu je zapravo riječ. Naime, tu su samo ekavski i ijekavski *varijantni* likovi odvojeni kosom crtom, a istoznačnice sličnih ili posve različitih oblika jednostavno su nanizane (odvojene

zarezom), i sve to bez ikakve oznake i bez ikakvoga tumačenja. Jedino po kriteriju najbližega značenja i najfrekventnije uporabe poljski ili češki korisnik može zaključiti da je među prvim prevedenicama (u nizu) leksik *istočne*, a među zadnjim vjerojatno leksik *zapadne varijante srpskoga jezika*. Granica među njima nije označena.

Navest ćemo najtipičnije primjere u kojima je hrvatska leksička jedinica paronim na kraju niza: *cvet/cvijet; stoleće/stoljeće; svetionik/svjetonik; beo/bijel/bio* (!); ali: *sveštenik, svećenik; uopšte, uopće; pol, spol; pomenuti, spomenuti; sarađivati, surađivati; organizovati, organizirati; gledalac, gledatelj; gluv, gluhi; uvo, uho*. Na kraju niza je i samostalna hrvatska leksička jedinica: *avion, zrakoplov; čorba, supa, juha; maj, svibanj; uslov, uvjet; utisak, dojam; pozorište, kazalište; jedinjenje, spoj; jednačina, jednadžba; nauka, znanost; naučnik, znanstvenik; manastir, samostan; krst, križ; krstaš, križar; hrišćanin, kršćanin; ukrštene reči, ukrštenica, križaljka; kaluđer, monah, fratar, redovnik; sijalica, žarulja; vaspitanje, odgoj; ćutati, šutati, šutjeti; Đorđe, Đurađ, Juraj; Gavriilo, Gabrijel; Hristos, Hrist, Krist; Jerusolim, Jeruzalem; Vizantija, Bizant* itd. Slično je i s kombiniranim tipovima prevedenica, npr. *hleb/hljev, kruh; lekar/ljekar, liječnik; obeležavati/obilježavati, označavati; obezbediti/obezbijediti, osigurati; lenjivac, ljenivac, lenština/lijenština, lenčina/lijenčina; naslednik/nasljednik, baštinik; nasledstvo/nasljedstvo, baština* itd. Načelo *istočna + zapadna varijanta* u nekim je slučajevima iz različitih razloga "poremećeno" – što zbog grupiranja značenjski bližih ekvivalenata, npr. *saučešće, sućut, saosećanje/saosjećanje, suosećanje; lestv(ic)e/ljestv(i)c)e, merdevine*, što zbog frekventnosti po-

jedinih riječi u srpskom, npr. *sat, časovnik, ura; baštovan, vrtlar, gradinar*. Neke su prevedenice poredane obratno pa je zajednička prevedenica ispred srpske vjerojatno zbog uporabne učestalosti, npr. *kasno, dockan; zakasniti, odocniti, zadocniti*, ili zbog obilježenosti specifičnih srpskih leksema, npr. *mrkva, šargarepa; 1. guska, 2. pejor. čurka*. Hrvatska je prevedenica ispred srpske vjerojatno zbog značenja primjerenijega poljskoj i češkoj tradiciji, npr. *Uskrs, Vaskrs; biskup, episkop, vladika*. Na ovaj su način obrađeni i mnogi europski primjeri, npr. *imitirati, podražavati*. Dio je prevedenica (u različitim kombinacijama i na različitim uporabnim razinama) zajednički, kao npr. *temelj, osnov(a); pegla, glačalo*. I napokon, dio leksika je preveden jednoznačno srpski, kao npr. *Evropa, Zevs, veštački/vještački*, ili samo internacionalizmom (uz eventualni opis), kao npr. *lingvist(a), lingvistika, nauka o jeziku*. Hrvatskih prevedenica, npr. *jezikoslovca i jezikoslovlja* ovdje nema. Izostavljen je i mali broj "novijih" hrvatskih riječi poput *putovnice, veleposlanstva* i sl. Problem srpsko-hrvatske homonimije uglavnom se rješava navođenjem srpskoga značenja, npr. *naučnik* se pojavljuje samo u značenju "znanstvenik", a ne i "šegrt".

U frazeološkom kontekstu apsolutnu prednost ima *istočna* varijanta, npr. poljski *ładny kwiat* (?) preveden je kao *lepo, bogami*, a češki *pěkný kvítek* kao *dobra cvečka*. Usporedba *glup kao čuskija* osnovni je opis navedene osobine. Poljski frazem u značenju "stići prekasno, zakašniti" (doći na amen) – *Przyjść świecie gasić* prevodi se opisno, a istoznačni češki *Přijít s křížkem po funuse* srpskim *doći u crkvu kad se kandila gase, doći kad se kapija zatvara*. Srpskim frazemom *To ne vredi ni lule duvana* prevodi se poljski *Nie warte to funta klaków*, odnosno češki

Stojí to za starou bačkoru. Poljski frazem *O to mnje głowa nie boli* ili češki *Z toho mě hlava nebolí* u srpskoj varijanti znači: 1. *za to me nije briga*, 2. *to me uopšte ne uzbuđuje*, 3. *boli me uvo za to*. Poljska poslovice *Od przybytku głowa nie boli* (od viška glava ne boli) prevodi se – *Od obilnosti svet ne gine*. Izreke i krilatice biblijskoga podrijetla pripadaju srpskoj (pravoslavnoj) tradiciji, npr. poljska se krilatica *ubodzy duchem* (češka *chudí duchem* nije navedena) prevodi *siromašni, nišči duhom, a niebieski ptak* (ptičica nebeska) se tumači kao *badavadžija, lezilebović, ladolež, lenština*. Itd. Ovi primjeri napokon opravdavaju atribut *srpski* u nazivu rječnika.

Na kraju – ovaj prikaz nema strogo stručnu, leksikografsku namjenu, nego je napisan iz drugih dvaju razloga. Prvo, što god mi sa stručnoga, znanstvenoga, kulturološkoga ili kojega drugoga stajališta o njima mislili, činjenica je da su ova dva velika i leksikografski (u profesionalnom značenju toga atributa) kvalitetna rječnika završena i objavljena, unatoč njihovoj nekomercijalnosti i neprofitabilnosti cijeloga projekta. Svi leksikografi i drugi jezikoslovci koji su iskusili tu *kaznu bogova*, znaju kako se teško i mukotrpno rađaju rječnici (da nije tako, zar ih ne bismo imali više?). Činjenica je da hrvatskoj leksikografiji takvi rječnici nedostaju i da će joj na žalost još dugo nedostajati. Što bi oni (i drugi dvojezični rječnici) značili kroatistici i hrvatskoj slavistici (da ne govorimo o drugim korisnicima), ne treba posebno tumačiti.

Drugi je razlog ovome prikazu izravno i neizravno iskustvo njegove autorice sa sličnim projektima, od kojih je jedan obujmom puno skromniji, a drugi obujmom nadmašuje srpske rječnike (oba su rječnika u tisku). Osnovni je problem u

tome što naša sredina općenito nema interesa za dvojezičnike malih jezika (valjda se tu negdje nalazi i hrvatski). Novi problem nastaje kad se neki izdavač ipak zainteresira pa završeni rječnik dođe u ruke njegovim urednicima, tehničarima, lektorima i korektorima. Tada autor otkriva da mu kao profesionalnom jezikoslovcu u našoj jezikoslovnoj zbilji ne pomaže nikakav autoritet. Naime, kad je riječ o hrvatskom, ta je zbilja s jedne strane neodređena, gotovo kaotična (čak i u pravopisu), a s druge opterećena nekim jezičnim nazovičinstvom koje nije propisala nikakva stručna služba na najvišoj (državnoj?) razini.

U provedbi te, često posve intuitivne, hiperkroatizacije koja nema čvrstoga uporišta u struci, nije riječ o nesporazumima (kad lektor npr. izbací *bijes* kao sinonim za *vrag*, *đavao*, ili kad izbací *spasioca* da bi ostavio samo *spasitelja* i *Spasitelja*, onda je to nesporazum), nego o načelnim pitanjima, primjerice o zamjeni svih izvedenica od *-krst-* izvedenicama od *-križ-* (i *raskršće* i *raskrsnica* pretvaraju se u *raskrižje*, čak i u *križanje*, *prekrstiti/se* u *prekrižiti/se*, *krstarenje* u *plovidbu*, *unakrstan* u ne znam što, a *krstiti se* i *krsni* vjerojatno moraju ostati, jer je crkveno nazivlje neumoljivo pa obuhvaća i *pričest*), ili o zamjeni složenica sa sastavnicom *blag-o-* nekim drugim bliskoznačnicama (*blagonaklon osmijeh*, *blagorodna kiša* i *blagotvoran lijek* polako nestaju, ali na sreću ne i *blagostanje*, *blagosloviti*, *blagoslovljen*). Kao da moramo zaboraviti i svoje *krštenje* i svaki materin *blagoslov*. Kad bismo o svom, hrvatskom jeziku uistinu znali više, kad bismo se malo potrudili pa zavirili u rječnike srodnih jezika istoga kulturnoga kruga, vidjeli bismo da je crkvenoslavenska baština svima ostavila bogatstvo kojega se nitko (osim

nas?) ne odriče. Isto je i s klasičnom baštinom bez koje bismo, pogotovo u znatnosti, bili analfabeti.

Zbog ignorancije odgovornih državnih i znanstvenih ustanova opća polupismenost operira kriterijima koji su s jezikoslovnoga gledišta neshvatljivi. I evo što se događa: dok srpski jezikoslovci bez ikakvoga kompleksa, uz cinično opravdanje da jezičnu "podjelu" nije inicirala srpska strana, prisvajaju sav hrvatski leksik i – ne spominjući nigdje hrvatsko ime – hrvatski i danas nazivaju zapadnom varijantom svoga, dakle srpskoga, književnog jezika, dotle se usamljeni hrvatski rječničari spore s izbezumljenim, ni krivim ni dužnim lektorima različitih izdavača, koji se moraju držati nekih, tko zna čijih naputaka, od kojih je prvi: izbaciti sve srpsko. A što je srpsko? I dokle će nam to *srpsko* biti osnovno mjerilo? Ta naša za srpski vezana kroatizacija kao da nema nikakvoga uvida u vlastiti jezik iz jedne drugačije (a ne samo srpske) distance, prije svega iz perspektive drugih srodnih i klasičnih jezika. Njome se olako odričemo svoje rječničke baštine, stilskoga bogatstva stvorenoga višestoljetnim prožimanjem naših hrvatskih narječja i jezičnoga blaga svoje književnosti, kojom se premalo ponosimo. Sve to upravo prepuštamo srpskim leksikografima, a oni sigurno znaju što čine.

Dubravka Sesar